

UDK 811.111'367.633:811.163.6'367.633

Gašper Ilc

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

GRAMATIKALIZACIJA PROSTORSKIH ČLENIC V ANGLEŠČINI IN SLOVENŠČINI

Prispevek obravnava proces gramatikalizacije prostorskih členic s kontrastivnega vidika na angleško-slovenskem jezikovnem paru. Razčlemba izhaja iz predpostavke, da je skladijsko razmerje med glagolsko zvezo, ki uvaja dogodek, in okoliščinsko predložno zvezo, ki dogodek umesti v čas in prostor, osnovno skladijsko razmerje in predstavlja izhodiščno stopnjo obravnavane gramatikalizacije. Proces gramatikalizacije se prične, ko se pomenska in skladijska vez med prostorsko členico in njenim dopolnilom v predložni sintagmi zrahlja ter se členica pomensko in skladijsko približuje glagolu v smislu slovničnokategorialne besedotvorne modifikacije. Končni rezultat tega procesa so glagolske tvorjenke, pri katerih je izhodiščna prostorska členica okrnjena na glagolski morfem in je (delno) izpraznjena prostorskega pomena.

Ključne besede: predlogi, predložna zveza, prislovi, gramatikalizacija, glagolske tvorjenke, glagolski vid

The paper from the contrastive point of view discusses the process of grammaticalization of spatial particles in English and Slovene. The analysis is based on the premise that the relationship between a verbal phrase introducing an event and a circumstantial prepositional phrase that positions the event into time and space constitutes the basic grammatical relationship. The process of grammaticalization begins when the syntactic connection between the spatial particle and its attribute in the prepositional syntagm loosens and the particle semantically and syntactically moves closer to the verb in the sense of derivational modification. The final result of this process are verbal derivatives in which the initial spatial particle is reduced to the verbal morpheme and is (partially) devoid of spatial meaning.

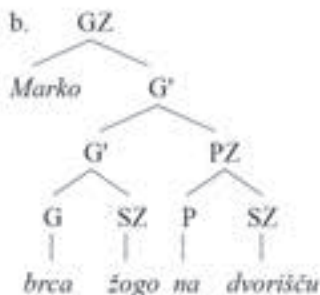
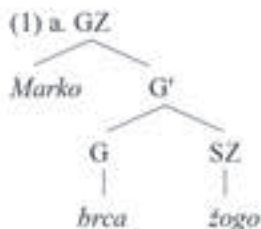
Keywords: prepositions, prepositional phrase, adverbs, grammaticalization, verbal derivatives, verbal aspect

1 Slovnčni okvir in določitev pojmov

1.1 Pri skladijski razčlembi pojava gramatikalizacije prostorskih členic prispevek privzema osnovno predpostavko skladijskega besedotvorja (VIDOVIČ MUHA 2011: 7), da gre »za spoznanje o globinski pomenski povezavi med definirano nestavčno besedno zvezo, skladijsko podstavo, in smiselno zvezo morfemov v tvorjenki, kar je dokazljivo s pretvorbno-tvorbno (transformacijsko-generativno) metodo.« Tvorbeno-pretvorbni pristop v svoji vezalno-navezalni obliki (Chomsky 1981) in kasnejših različicah (Chomsky 1995, 1999) predvideva, da se skladijska izgradnja stavka izvrši na treh ravneh: (i) na leksikalni ravni, na kateri se vzpostavijo udeleženska in prislovnodoločilna razmerja, (ii) na stavčni ravnini, na kateri se vzpostavijo časovna

in dogodkovnovidska razmerja, ter (iii) ilokucijski ravnini, ki vzpostavi vrsto povedi (npr. vprašaljenje) oz. razmerje med povedjo in sobesedilom (npr. žariščenje). Vse tri ravni so medsebojno hierarhično povezane: ilokucijska ravnina je nadredna stavčni ravnini, ta pa je nadredna leksikalni ravnini. Skladenjski gradniki vsake ravnine so besedne zveze. Tvorbeno-pretvorbena slovnica (CHOMSKY 1981: 48) priznava dve vrsti besednih zvez, ki so vse endocentrično sestavljene okoli jedra,¹ in sicer (i) leksikalne zveze, katerih jedra tvorijo slovarske enote s predmetnim pomenom ter z udeležensko in skladenjsko vezljivostjo (samostalniška, pridevniška, glagolska in predložna zveza) in (ii) funkcijske zveze, katerih jedra tvorijo slovarske enote brez predmetnega pomena in samo s skladenjsko vezljivostjo (npr. vezniška besedna zveza).

Za razvijanje analize gramatikalizacije prostorskih členic se bomo osredinili le na prvo ravnino, tj. leksikalno ravnino. Kot že ime predvideva, igrajo na tej ravnino pomembno vlogo leksikalne besedne zveze; najpomembnejša je vsekakor glagolska zveza (GZ), ki vzpostavi udeleženska razmerja (vršilec, prizadeto, prejemnik itd.) in zadosti slovarsko definirani glagolski (slovnični) vezljivosti. Če ponazorimo. Na ravni glagolske zveze ima dvovezljivi glagol *brcati* v zgledu *Marko brca žogo* strukturo (1a). Samostalniški zvezi (SZ) *Marko* je na mestu določila GZ pripisana zunanja udeleženska vloga vršilec, SZ *žoga* na mestu dopolnila pa notranja udeleženska vloga prizadeto. Neslovničnost primera **Janez brca žogo dvorišču* pokaže, da je glagol *brcati* lahko rabljen samo dvovezljivo, torej ko sta vlogi vršilec in prizadeto podeljeni, glagol ne more več pripisati dodatne udeleženske vloge. Če želimo vpeljati prislovnodoločilno udeležensko vlogo kraj, potem moramo v strukturo vpeljati tudi novega pripisovalca udeleženske vloge (prim. HAEGEMAN 1991: 51–52). V našem primeru to vlogo prevzema predlog *na*. Če si podrobneje ogledamo strukturo (1b), lahko opazimo veliko podobnost med glagolom (G) in predlogom (P): oba elementa sta jedri besednih zvez (GZ in PZ), oba sta v enakem strukturalnem razmerju s samostalniškima zvezama (tj. razmerje jedro-dopolnilo), oba v tem razmerju pripišeta eno udeležensko vlogo (prizadeto, kraj) in oba pripišeta sklon (tožilnik, mestnik).

¹ V slovenščini sta to levo določilo in desno dopolnilo, pri čemer je levo določilo strukturalno nadredno določilo (GOLDEN 2000: 22).

Ko primerjamo skladenjsko vezljivost glagolov in predlogov, bi veljalo izpostaviti še eno podobnost. Tako kot pri glagolu opazimo različne oblike skladenjske vezljivosti (npr. predmetna, povedkovodoločilna in stavčna vezljivost), lahko podobno raznolikost opazimo tudi pri vezljivosti predlogov. V slovenskih in vzporednih angleških primerih (2a) vidimo, da je dopolnilo predlogov *do* in *from* še ena PZ, v (2b) predloga *od* in *from* dopolnjujeta prislovna zaimka in v (2c) predloga *brez* in *without* kažeta stavčno vezljivost.

- (2) a. [*Do*[pred tremi dnevi]]*nisem vedel, kaj želiš.*
She pulled the child [from [under the bed]].
b. *Ne naredi niti koraka [od [tam]].*
Don't move [from [there]].
c. *Micko je zapustil, [brez [da bi ji kaj rekel]].* (neknjiž.)
He left Mary [without [saying a word.]]

Naj na koncu še omenimo, da predmetni pomen predloga vpliva tudi na njegov skladenjsko vezljivost: tako se, na primer, krajevni predlog *na* veže s tožilnikom v pomenu cilja (*hiteti na vrt*) in z mestnikom v pomenu položaja (*sedeti na vrtu*).²

Če povzamemo. Z vidika tvorbeno-pretvorbena pristopa k procesu gramatikalizacije prostorskih členic se moramo odmakniti od tradicionalnega pogleda na predloge (TOPORIŠIČ 1982: 39, TOPORIŠIČ 2000: 413), ki predvideva, da so le-ti brez predmetnega pomena in so le elementi slovnične izgradnje, s katerimi izražamo podredna skladenjska razmerja in ki bi jih veljalo obravnavati kot (proste) morfeme besednih vrst s predmetnim pomenom. Spoznanja sodobnega tvorbeno-pretvorbena jezikoslovja³ (prim. mdr. Jackendoff 1973, Chomsky 1981, Jackendoff 1983), so pokazala, da imajo predlogi v svoji osnovi določen predmetni pomen in tvorijo samostojno besedno zvezo, ki je zložena podredno okoli predložnega jedra in se lahko pojavlja kot samostojni skladenjski sestavnik, katerega skladenjska vloga je pogosto prislovnodoločilna.⁴

1.2 Termin prostorske členice v prispevku uporabljamo za nepregibne besedne vrste, s tujko partikule, ki so leksikalno povezane s krajevnim pomenom. Tukajšnje rabe termina členica ne enačimo s terminom členek kot besedno vrsto (prim. TOPORIŠIČ 1992: 17). Osredinili se bomo predvsem na naslednji vrsti prostorskih členic, pri katerih lahko sledimo procesu gramatikalizacije:

- predlogi;
- izpredložni prislovi.

O primerjavi predlogov v obeh jezikih bo več zapisanega v jedrnem delu prispevka, bi pa na tem mestu veljalo podrobneje predstaviti kategorijo izpredložnih

² O pomensko-konceptualnih razločkih posameznih predlogov s kontrastivnega vidika gl. mdr. Lipovšek (2013).

³ Tudi z vidika sodobnega kognitivnega pristopa (prim. Langacker 1988), ki zavrača formalistične postulate tvorbeno-pretvorbena jezikoslovja.

⁴ Prim. BAJEC idr. (1964: 94) za podobno razlago slovenskih predložnih zvez.

prislovov. V angleščini lahko prislovnodoločilno PZ nadomesti izpredložni prislov, ki je homonimičen s predlogom, pri čemer pride do opusta predložnega dopolnila. Tako lahko v povedi *Mary went up the stairs* (*Marija je šla gor po stopnicah*) nadomestimo prislovnodoločilno PZ (*up the stairs*) z izpredložnim prislovom *up*, torej *Mary went up*. Tudi v tem primeru gre za prosto sintagmo med GZ in prislovom (natančneje: prislovno zvezo), saj je le-ta izključno okoliščinski (prim. QUIRK 1999: 1161). V slovenščini nimamo podobnih struktur (tj. poprislovljenja predloga brez njegovega dopolnila), vendar pa BAJEC idr. (1964: 94–96) opisuje dva primerljiva slovnična pojava. Celotna predložna zveza (tj. predložno jedro in njegovo dopolnilo) se lahko bodisi združi v novit predlog, na primer, *v pričo ~ vpričo, za voljo ~ zavoljo*, bodisi v celoti poprislovi, na primer, *na poti ~ napoti, k višku ~ kvišku*. Pri slednji možnosti pride do rahlega pomenskega premika (prav tam: 94).

1.3 Gramatikalizacija je jezikovni proces, pri katerem določen samostojni leksikalni izraz izgublja svoj predmetni pomen in se vedno bolj rabi kot slovnični element (HOPPER in TRAUOGOTT 1993: 4).⁵ Proces gramatikalizacije vedno poteka postopno, vendar po predvidljivih korakih, torej lahko govorimo o kontinuumu gramatikalizacije (3), na katerem lahko prepoznamo vmesne stopnje s samosvojimi leksikalnimi in slovničnimi lastnostmi. HOPPER in TRAUOGOTT (1993: 7) razlagata, da proces gramatikalizacije poteka na dveh nivojih: slovničnem in pomenskem. Če na slovničnem kontinuumu (3a) sledimo krnenju leksikalnega izraza z vidika njegovih oblikoslovnoskladenjskih lastnosti, potem na pomenskem nivoju (3b) sledimo njegovi postopni krnitvi predmetnega pomena.

- (3) a. slovnični kontinuum: leksikalna beseda > slovnična beseda > naslonka > morfem
b. pomenski kontinuum: polni pomen > delno izpraznjen pomen > izpraznjen pomen

Nadalje, proces gramatikalizacije lahko opazujemo z diahronega ali sinhronega vidika. Diahroni vidik se osredinja predvsem na razlaganje slovničnih oblik z vidika njihovega krnenja skozi čas, medtem ko se sinhroni vidik osredotoča na prepoznavanje vmesnih stopenj gramatikalizacijskega kontinuumu (3) in njihovih skladenjskih značilnosti (prav tam: 2). Slednjemu pristopu sledimo tudi v pričujočem prispevku.

2 Gramatikalizacija in prostorske členice

V prispevku se osredinjamo na proces gramatikalizacije na primeru prostorskih členic v angleščini in slovenščini ter poskušamo s sinhronega vidika prepoznati in skladenjsko razčleniti vmesne stopnje gramatikalizacijskega kontinuumu. Posamezne stopnje so predstavljene v preglednici 1.

⁵ V okviru skladenjskega besedotvorja (VIDOVIČ MUHA 2011: 72), bi proces lahko slovenili tudi kot proces obrziljenja.

Preglednica 1: Različne stopnje gramatikalizacije prostorskih členic.

oblika gramatikalizacije	slovenščina	angleščina
1. izhodišče: GZ + PZ	(4) a. <i>stopiti</i> v sobo b. <i>pisati</i> na papir	a'. <i>to run</i> <i>from the tap</i> b'. <i>to write</i> <i>on the paper</i> c'. <i>to run</i> <i>up the stairs</i> ~ <i>to run</i> <i>up</i>
2a. izpredložni/izprislovni glagolski morfem + PZ	(5) a. <i>vstopiti</i> v sobo b. <i>napisati</i> na papir	a'. <i>to run up</i> <i>up the stairs</i>
2b. izpredložni/izprislovni glagolski morfem brez PZ	(6) a. <i>vstopiti</i> b. <i>pobarvati</i> c. <i>napisati</i> pismo d. <i>opisati</i> dogodek	a'. <i>to sit down</i> b'. <i>eat</i> ~ <i>eat up</i> c'. <i>to run up</i> <i>a flag</i> d'. <i>work</i> ~ <i>work away</i>
3. glagolske tvorjenke z izpredložnim/izprislovnim morfemom brez krajevnega pomena	(7) a. <i>nanoniti</i> knjig b. <i>popisati</i> prebivalstvo c. <i>laziti za</i> kom (<i>zalezovati</i>)	a'. <i>to spy on</i> <i> smb (vohuniti)</i> b'. <i>to let down</i> <i> smb (razočarati)</i> c'. <i>to take off</i> (<i>zleteti</i>)

2.1 GZ in okoliščinska PZ

Razčlemba predvideva, da sintagme v (4), kjer || označuje mejo med obema leksikalnima zvezama, predstavljajo izhodiščno stopnjo gramatikalizacijskega kontinuuma: GZ leksikalizira dogodek, medtem ko okoliščinska PZ umesti dogodek v prostor (ali čas). Skladenjska vez med obema skladenjskima sestavnikoma ni trdna in ni zahtevana v smislu glagolske valence (prim. (1b)). V angleščini (4c') lahko takšno prosto PZ (*up the stairs*) nadomesti izpredložni prislov *up* (prim. 1.2). Ker se v angleščini poprislovi samo predlog (*up the stairs* ~ *up*) in ne celotna PZ, je takšen izpredložni prislov zaradi svoje relativne fonološke šibkosti podvržen nadaljnjemu procesu gramatikalizacije (prim. JESPERSEN 1924: 333–37). V nadaljevanju bomo tako sledili obravnavi obeh vrst angleških prostorskih členic, tj. predložnih in izprislovnih.

2.2 Izpredložni/ izprislovni glagolski morfem + PZ

Pri zgledih (5) in (6) lahko pri obeh jezikih opazimo, da so originalne prostorske členice v celoti gramatikalizirane na slovničnem kontinuumu, saj so zreducirane na glagolske morfeme, hkrati pa lahko opazimo, da gramatikalizacija še ni dosegla končne stopnje na pomenskem nivoju, saj glagolski morfem (delno) ohranja krajevni pomen izhodiščne členice. Z drugimi besedami, gramatikalizirana členica je izgubila udeležensko in skladenjsko vezljivost, vendar še (delno) ohranja svoj osnovni predmetni pomen. Tako dobimo pri sestavljanju *vstopiti* (5a) pomen »*stopiti v + prostor*«. Okoliščinska PZ, ki sledi tako tvorjenemu glagolu in čigar predložno jedro je homonično z glagolsko predpono, leksikalizira osnovni krajevni pomen gramatikalizirane

členice (prim. za slo. Vidovič Muha 1993, 2000, 2009, Žele 2009a,b). Raba okoliščinske PZ ob sestavljenem glagolu ni vedno mogoča (npr. **preskočiti prek ovire*), v angleščini je pa takšna raba nasploh netipična (Bolinger 1971, Elenbaas 2007).

V obeh jezikih opazimo, da gramatikalizirana členica v obliki glagolskega morfe-
ma pridobiva sekundarno, slovničnokategorialno vidsko vlogo. Pri večini slovanskih
jezikov (prim. mdr. Svenonius 2004) so to tipična glagolska predpomska obrazila,
enako velja tudi za slovenska glagolska predpomska obrazila, za katere se dokazuje,
da so večinoma izpredložna (prim. mdr. Dular 1983, Vidovič Muha 1993, 2000, 2009,
2011, Žele 2009a, b). Pri obravnavi slovenskih struktur v (5) in (6) v celoti privzema-
mo podrobno razčlenbo glagolskih sestavljenk tipa (c₂) (VIDOVIČ MUHA 2011: 72), ki
predvideva, da predpomska obrazila spreminja nedovršne glagole v dovršne in hkrati
umešča glagolski pomen v krajevne okoliščine, medtem ko pri dovršnih glagolih le
umešča glagolski pomen v krajevne okoliščine. Pri skladenjski razčlenbi slovenske
strukture (5) se pa delno odmikamo od predloga v VIDOVIČ MUHA (2009: 254), da
ima predlog le skladenjsko vlogo sklonskega pripisovalca, temveč menimo, da je PZ
samostojni skladenjski prislovnodoločilni sestavnik, katerega jedro (tj. predlog) ima
predmetni pomen ter udeležensko in skladenjsko vezljivost (prim. 1.1).⁶

Pri vzporednih angleških primerih (5) in (6) lahko opazimo, da se izprislovni morfe-
mi⁷ pojavljajo samo v prostomorfemski obliki⁸ (prim. Bolinger 1971, Fraser 1976,
Jackendoff 2002, Elenbaas 2007) in vplivajo na vidsko spremembo. Na tem mestu
velja poudariti, da angleščina ne sodi med jezike, pri katerih je razloček med dovršno-
stjo in nedovršnostjo označen direktno z osnovno in izpeljano glagolsko obliko kot
pri slovenščini, temveč vidskost določimo na podlagi interpretacije sintagme. Tako je
glagolsko dejanje z glagolom *run* v (i) *he ran every morning* nedovršno, v (ii) *he ran
up* dovršno in v (iii) *He was running up* nedovršno. Če v slovenščini izpredložna pred-
pomska obrazila vedno tvorijo samo dovršnike (TOPORIŠIČ 1982: 348, VIDOVIČ MUHA
2011: 72), je v angleščini (Bolinger 1971, Elenbaas 1994) z izprislovnimi morfemi
možna tvorba tako dovršnih glagolov, najpogosteje z *up*, *off*, *in*, *out* (6a'-c'), kot ne-
dovršnih glagolov z *on*, *away*, *around* (6d'). Znotraj vidskosti se pri obeh jezikih iz-
predložni/izprislovni morfemi lahko rabijo za izražanje faznosti v smislu začetnosti in
končnosti⁹ (npr. slo. *zacingljati*, *zmasakrirati* in ang. *start up* in *trigger off*). Dovršnost
tvorjenega glagola se kaže tudi v spremenjeni glagolski prehodnosti: dovršnost gla-
golskega dejanja pogosto zahteva, da je dejanje tudi zamejeno z neprvimi udeleženci
tj. z desnopredmetno vezljivostjo (*pisati* ~ *napisati kaj*; *barvati* ~ *pobarvati kaj*) in
ne več s prosto okoliščinsko PZ, kot je to značilno za izhodiščno stopnjo gramati-
kalizacije (prim. 2.1). V angleščini, kjer je vidskost odvisna od interpretacije celo-
tne sintagme, ima prehodnosti posebno težo, saj na interpretacijo vpliva prisotnost
oz. odsotnost desnopredmetne vezljivosti ter (ne)določnost in (ne)omejenost samega

⁶ Tvorbeno-pretvorbeni pristop k izpredložnim glagolskim morfemom celo predvideva, da gre pri primerih tipa (5a-b) za isti slovnični element, ki zaseda dve različni poziciji v skladenjskem drevesniku in se lahko fonetično realizira na višji, nižji ali obeh pozicijah, prim. mdr. Biskup (2009).

⁷ V vlogi vidskih prostih morfemom se v angleščini rabijo samo izprislovne členice (prim. QUIRK idr. 1999: 1162).

⁸ V angleščini je bila v preteklosti možna tudi predpomska oblika (npr. *uprun*), vendar je v sodobni angleščini produktivna le še prostomorfemska oblika (prim. Elenbaas 2007).

⁹ Za slov. prim. Žele (2009a).

predmeta. Primerjajmo nedovršno interpretacijo glagolskih dejanj *Peter ate* in *Peter ate apples* ter dovršnost dejanj *Peter ate an/the apple* in *Peter ate up the apples*. Da členica *up* omogoča le dovršno interpretacijo, dokažemo z neslovničnostjo primera **Peter ate up apples*: dovršno glagolsko dejanje se ne more vezati z neomejeno oz. nedoločno SZ na mestu predmeta.

Razložek med zgledi (5) in (6) je le v (ne)prisotnosti prislovnodoločilne PZ. Zdi se, da v zgledih, pri katerih prislovnodoločilna PZ ni več prisotna, glagolska predpona vse bolj izgublja izhodiščni krajevni pomen, torej se proces gramatikalizacije bliža koncu tudi na pomenskem kontinuumu (3b). Tako pri angleškem zgledu (6c') prosti morfem *up* izraža dovršnost, ohranjen je še osnovni predmetni pomen gibanja proti višjem kraju, vendar tvorjenka *run up* pomeni »dvigniti«. Podobno razmerje lahko opazimo tudi pri slovenskem glagolu *opisati*: »pisati o«, pa tudi »z besedami predstaviti«. Če povzamemo: izpredložni/izprislovni morfem v (5) in (6) je tako rabljen slovničnokategorialno in besedotvorno in se v slovenščini pojavlja kot glagolska predpona ter v angleščini kot glagolski prosti morfem.

2.3 Glagolske tvorjenke z izpredložnim/izprislovnim morfemom brez krajevnega pomena

Končni rezultat gramatikalizacijskega procesa so glagolske tvorjenke, pri katerih je izhodiščna prostorska členica v celoti izpraznjena prostorskega pomena in ima tako poudarjeno besedotvorno vlogo. Na tej stopnji so v slovenščini izpredložni morfemi rabljeni kot predpanska obrazila (7a-b) ali kot prosti morfemi (7c). Predpanski morfemi ohranjajo tudi slovničnokategorialno vlogo dovršnosti (Dular 1983, Toporišč 1982, Vidovič-Muha 1993). V angleščini je ponovno mogoča le prostomorfemska tj. desna glagolska modifikacija (5a'-c'). Različna slovničnokategorialna osnova izpeljanih glagolskih morfemov v obeh jezikih (tj. izpredložni ali izprislovni (2.1)), vpliva tudi na prehodnost prostomorfemske modifikiranega glagola.¹⁰ V slovenščini so obravnavani prosti morfemi v celoti samo izpredložni, zato je glagolska prehodnost zahtevana (7a'-c'); v angleščini pa so poleg izpredložnih (7a'), prosti morfemi lahko tudi izprislovni. V teh primerih je tvorjen glagol lahko prehodni (7b') ali neprehodni (7c). Pri prehodnih tvorjenih glagolih tega tipa ima desnovozljivi predmet tipično vlogo udeleženca in ne moremo več govoriti o okoliščinskih razmerjih. Ta kriterij se v angleškem jezikoslovju (QUIRK 1999: 1156) standardno uporablja za ločevanje med prosto sintagmo GZ in PZ na eni strani ter GZ, katere jedro je tvorjen glagol s prostim morfemom, na drugi (8).

¹⁰ Slovničnokategorialna podstava gramatikaliziranega prostega morfema vpliva tudi na poimenovanje prostomorfemskih glagolov: glagolom z izpredložnim prostim morfemom v angleščini pravimo predložni glagoli (*prepositional verbs*), glagolom z izprislovnim prostim morfemom pa frazni glagoli (*phrasal verbs*).

(8)

	glagol s prostim morfemom		GZ + PZ
a.	<i>She stood behind</i> <i>them.</i> 'Podpirala jih je' <i>Behind whom?</i>	a'.	<i>She stood</i> <i>behind the sofa.</i> 'Stala je za kavčem.' <i>Where?</i>
b.	<i>Janez lazi za</i> <i>Micko.</i> Za kom?	b'.	<i>Otrok lazi</i> <i>za omaro.</i> Kam? Kje?

Nazadnje velja poudariti še naslednje. Če na splošno velja, da prihaja pri glagolih s prostim morfemom do metonimičnega prenosa (prim. (8)), je prosti morfem lahko še vedno dokaj semantično transparenten oz. še vedno lahko prepoznamo pojem krajevnosti, vendar »v preneseni, abstraktni vlogi«. (VIDOVIČ MUHA 2011: 75) Oglejmo si za zgled slovenska primera (9a,a') in primerljiva angleška zgleda (9b,b').

- (9) a. *Janez je zašel v gozd.* a'. *Janez je zašel v težave.*
 b. *The train arrived at the station.* b'. *The committee arrived at the conclusion.*
 'Vlak je prispel na postajo.' 'Komisija je prišla do zaključka.'

V primerih (9a, b) gre pri obeh jezikih za kombinacijo GZ in PZ, ki ima prislovnodoločilno vlogo. V (9a', b') še vedno lahko zaznamo (abstraktni) krajevni pomen gramatikaliziranega predloga, vendar opazimo metonimični prenos, tako glagol ne opisuje dejanja, ki je s PZ umeščen v določeno okoliščinsko razmerje, temveč je glagolska tvorjenka desnopredmetno vezljiva. V angleščini je desnopredmetna vezljivost lahko dokazljiva s t. i. predložnim trpnikom (*prepositional passive*): če je trpna pretvorba povedi (9b) s strukturo GZ + PZ slovnično nesprejemljiva (**The station was arrived at*), je trpna pretvorba povedi (9b') z desnovezljivim tvorjenim glagolom v celoti sprejemljiva (*The conclusion was arrived at*). V slovenščini ne moremo uporabiti trpne pretvorbe, vendar ŽELE (2010) nazorno pokaže, da na prislovnodoločilno oz. predmetno vezljivost glagola vpliva njegov leksikalni pomen: pri glagolih z bolj splošnim pomenom prihaja do prislovnodoločilne vezljivosti, medtem ko pri glagolih s konkretnim/specifičnim pomenom opazimo predmetno vezljivost.¹¹ Enako lahko opazimo tudi v angleščini: polisemični glagol *arrive* v (9b) ima manj specifičen pomen kot v (9b'). Lahko zaključimo, da sta slovenski in angleški glagol pomensko bolj splošna v (9a,b) kot pa v (9a',b').

3 Sklep

Prispevek je s kontrastivnega vidika predstavil različne stopnje gramatikalizacijskega procesa prostorskih členic v angleščini in slovenščini. Analiza se je osredinila

¹¹ Prim. Žele (2010): *odpraviti se z avtobusom* (kako?) in *odpeljati se z avtobusom* (s čim?).

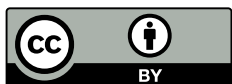

na izpredložne in izprislovne glagolske morfeme s posebnim poudarkom na vmesnih stopnjah gramatikalizacijskega prehoda iz predložnih oz. prislovnih okoliščinskih razmerij v glagolsko modifikacijo. Pokazali smo, da v obeh jezikih glagolska modifikacija deluje slovničnokategorialno (npr. sprememba vidskega pomena) in besedotvorno (metonimičen prenos). Izpredložni glagolski morfemi v slovenščini se pojavljajo kot predpanska obrazila ali prosti morfemi, medtem ko v angleščini govorimo le o glagolskih izpredložnih in izprislovnih prostih morfemih.

Na koncu velja izpostaviti, da je treba na proces gramatikalizacije prostorskih členic gledati celostno, torej kot kontinuirano prehajanje iz ene stopnje v drugo. V pričujočem prispevku smo izpostavili le posamezne stopnje gramatikalizacije, ki so z oblikosladenjskega in pomenskega vidika jasno prepoznavne. Za jezikovno proučevanje so zelo zanimive tudi vmesne stopnje, kjer je težje določiti stopnjo prehoda. V to kategorijo zagotovo sodijo glagolske kolokacije, pri katerih ne moremo več govoriti le o prosti zvezi med GZ in PZ, ravno tako pa še ne moremo govoriti o čisti (prosto) morfološki glagolski modifikaciji (prim. Žele in Sicherl 2010).

VIRI IN LITERATURA

- Anton BAJEC, Rudolf KOLARIČ, Mirko RUPEL, 1964: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- Petr BISKUP, 2009: Prefixes as Prepositions and Multiple Cases. *Studies in Formal Slavic Phonology, Morphology, Syntax, Semantics and Information Structure*. Ur. G. Zybatow, U. Junghanns, D. Lenertová in P. Biskup. Frankfurt na Majni: Peter Lang. 3–17.
- Dictionary of Phrasal Verbs*. 1989. London, Glasgow: Collins.
- Dwight BOLINGER, 1971: *The Phrasal Verb in English*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Noam, CHOMSKY, 1981: *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- -, 1995: *The Minimalist program*. Cambridge, Massachusetts: The MIT press.
- -, 1999: *Derivation by Phase*. *MIT Occasional Papers in Linguistics*, 18. Cambridge, Massachusetts: The MIT press.
- Janez DULAR, 1983: Napovedljivost vezave iz morfološke sestave glagolov. *Slavistična revija* 31/4. 281–86.
- Marion ELENBASS, 2007: *The Synchronic and Diachronic Syntax of the English Verb-Particle Combination*. Utrecht: LOT.
- Bruce FRASER, 1976: *The Verb-Particle Combination in English*. New York, San Francisco, London: Academic Press.
- Marija GOLDEN, 2000: *Teorija opisnega jezikoslovja: 1. skladnja*. Ljubljana: FF.
- Liliane HAEGEMAN, 1991: *Introduction to Government & Binding Theory*. Oxford UK, Cambridge, USA: Blackwell.

- Paul J. HOOPER, Elizabeth CLOSS TRAUGOTT, 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: University Press.
- Ray JACKENDOFF, 1973. The Base Rules of the Prepositional Phrases. *Festschrift for Morrison Halle*. Ur. S. Anderson, P. Kiparsky. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- , 1983: *Semantics and cognition*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press.
- , 2002: English Particle Constructions, the Lexicon, and the Autonomy of Syntax. *Verb-Particle explorations*. Ur. N. Dehé, R. Jackendoff, A. McIntyre, S. Urban. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 67–94.
- Otto JESPERSEN, 1924: *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen&Unwin Ltd.
- Ronald W. LANGACKER, 1982: Space Grammar, Analysability, and the English Passive. *Language* 58/1. 22–80.
- Frančiška LIPOVŠEK, 2013: Movement Out of, Off, and from the Landmark: Conceptualization of the Departure Point. *AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 38/2. 185–202.
- Randolph QUIRK, Sidney GREENBAUM, Geoffrey LEECH, Jan SVARTVIK, ¹⁵1999: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Harlow: Longman.
- Peter SVENONIUS, 2004: Slavic Prefixes Inside and Outside VP. *Nordlyd* 32/2: Special issue on Slavic prefixes. Ur. P. Svenonius. Tromsø: CASTL. 205–53.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- , 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- , 1996: Glagolske sestavljanke iz zveze glagol + predložna zveza. *Razprave XV*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede. 109–23
- , ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Ada VIDOVIČ-MUHA, 1993: Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). *Slavistična revija* 41/1. 162–90.
- , 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: ZIFF.
- , 2009: Skadenjska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje pozicije. *Slavistična revija* 57/2. 251–61.
- , 2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: ZIFF.
- Andreja ŽELE, 2009a: Predponsko-predložna razmerja: na primerih glagolov v slovenščini. *Opera Slavica* 19/2. 23–35.
- , 2009b: O predponsk(oobraziln)ih glagolih v slovenščini. *Slovenski jezik* 7. 95–113.
- , 2010: Na meji med vezljivostjo in (obvezno) družljivostjo. *Jezikoslovni zapiski* 16/1. 67–83.

Andreja ŽELE, Eva SICHERL, 2010: Valency and prepositions: Comparative and Contrastive Slovene-English Aspects. *Slovo a slovesnost* 71. 176–91.

SUMMARY

The paper from a contrastive point of view discusses the process of grammaticalization (or, rather, affixation) of spatial particles in English and Slovene. Grammaticalization is a gradual linguistic process in which an independent lexical item (content word) loses its lexical meaning and gradually acquires its secondary, grammatical, meaning; at the same time, it becomes morpho-syntactically truncated, i.e., the transition from an independent lexical item to a clitic to a morpheme). The analysis is based on the premise that the relationship between a verbal phrase introducing an event and a circumstantial prepositional phrase that positions the event into time and space, e.g., *pisati na papir* ‘to write on paper’, constitutes the basic grammatical relationship and represents the initial stage of the grammaticalization under investigation. The process of grammaticalization begins when the syntactic connection between the spatial particle and its attribute in the prepositional syntagm loosens and the particle semantically and syntactically moves closer to the verb in the sense of derivational modification. The final result of this process are verbal derivatives in which the initial spatial particle is reduced to the verbal morpheme and is (partially) devoid of spatial meaning. Verbal derivatives are formed differently in the two languages. While in Slovene this type of verbal derivatives is formed with prefixation, e.g., *preskočiti* ‘to jump over, skip’ and modification with a free morpheme, e.g., *laziti za nekom* ‘xxx’, modern English only allows modification with a free morpheme, e.g., *go through, run up*. The article analyzes and compares various forms of verbal modification and stages of the grammaticalization process.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2014_3_04.pdf | DOST. 22/11/24 21.25